

Adam Chrupczalski, Daniela Kołodziej

Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej
Lublin

Miejsce i rola „lekcji otwartych” w realizacji programu zajęć z wiedzy o Polsce i jej kulturze dla młodzieży polskiej ze Wschodu

Wśród wielu zagadnień, którymi zajmuje się współczesna pedagogika, ważne miejsce zajmuje potrzeba wielostronnego kształcenia. Zgodnie z założeniami przyjętymi przez międzynarodową Komisję do spraw Edukacji, powołaną przez UNESCO, „jedynie wychowanie wszechstronne i zarazem ustawiczne może pozytywnie ukształtować człowieka. Nie chodzi dziś o to, aby uzyskiwać określone, ustalone raz na zawsze wiadomości, ale o to, aby przygotować się do zdobywania w ciągu całego swego życia wiedzy”¹.

W praktyce oznacza to zerwanie w procesie dydaktycznym z encyklopedyzmem i dążenie do ukształtowania właściwych relacji między wiedzą, umiejętnościami intelektualnymi i postawami młodzieży, do jak najlepszej realizacji treści nauczania i rozwoju młodych ludzi, kształtowania ich osobowości, przekazania im nie tylko wiedzy, ale także opanowanie umiejętności wyrobienia nawyków, zaszczepienia ideałów i wartości.

Na uwagę zasługuje też idea „wychowania dla kultury”, czyli wychowania zorientowanego na rozwój sił duchowych człowieka jako twórcy i odbiorcy dóbr kultury².

¹ E. Faure: *Uczyć się, aby być*. Warszawa 1979, s. 14–15. Zob. również: Cz. Kupisiewicz: *Przemiany edukacyjne w świecie*. Warszawa 1978; W. Okoń: *Przemiany treści edukacyjnych w perspektywie roku 2000*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1987, nr 4, s. 5–8.

² J. Maternicki: *Historia a „wychowanie dla kultury”*. „Wiadomości Historyczne” 1989, nr 3, s. 214. Zob. również J. Maternicki: *O nowy kształt edukacji historycznej*. Warszawa 1984, s. 138–139.

Założenia nowego modelu edukacji stawiają przed nauczycielami nowe wyzwania, ale stwarzają zarazem nowe możliwości. Szczególnego zaś znaczenia nabierają w przypadku specyficznego ucznia, jakim jest młodzież polska ze Wschodu – słuchacze roku zerowego.

Czas nauki na kursie przygotowawczym do studiów stanowi dla nich, na co już wielokrotnie zwracano uwagę, szczególnie trudny okres. Nabycie sprawności językowej i wiedzy merytorycznej z różnych przedmiotów jest też okresem dojrzewania psychicznego, a więc złożonym procesem kształtowania się osobowości, zdobywania wiedzy o świecie, o ludziach i o sobie, a jednocześnie czasem poszukiwania i poznawania wartości. Ekwipunek aksjologiczny jest bardzo potrzebny młodemu człowiekowi, by mógł działać w określonym kierunku. Świadomość tego nakłada moralny obowiązek na uczącego, by wpływać na kształtowanie się osobowości naszych studentów w drodze szukania więzi z kulturą, tradycją, obyczajami. Okazuje się to szczególnie istotne w odniesieniu do osób mających polskie korzenie, ale przez lata pozbawionych kontaktu z polską kulturą, ponieważ wiedza o Polsce i jej kulturze stanowić będzie podstawę formowania się czynnika intelektualnego, warunkującego postawy młodych Polaków ze Wschodu wobec kraju, z którego wywodzili się ich dziadowie, a także umiejętność poruszania się w kręgu nowych dla siebie zjawisk kulturowych.

We wszystkich ośrodkach prowadzących kształcenie cudzoziemców oprócz nauki języka zapoznaje się studentów z polską kulturą i tradycją. Systematyczne wprowadzanie tej wiedzy zaczyna się z reguły na poziomie średnio zaawansowanym. Wiodącą rolę w zestawie środków dydaktycznych, z jakich korzystają uczeni, odgrywa, zgodnie z postulatami współczesnej dydaktyki, tekst zawarty w podręczniku wraz z całą tzw. obudową dydaktyczną. Dostarcza on, oprócz konkretnego zasobu informacji merytorycznych, materiału do poznawania i wzbogacania języka, do samodzielnej pracy, do analizowania, uogólniania i formowania wniosków oraz ocen. Pełni więc funkcję czegoś w rodzaju konspektu zawierającego określone treści. Warto w tym miejscu zauważyć, iż w nowych podręcznikach zmieniła się formuła metodyczna. Z kompendiów nastawionych przede wszystkim na przekaz wiadomości, szarych i niejednokrotnie nieciekawych, stają się książkami kolorowymi, przyciągającymi uwagę efektowną szatą graficzną, obudowanymi pozapodręcznikowymi materiałami dydaktycznymi o zróżnicowanym charakterze, do których autorzy odsyłają czytelnika szczególnie zainteresowanego poszerzeniem i pogłębieniem informacji. Potrzeba wiązania podręcznika z pozapodręcznikowymi środkami dydaktycznymi jest sprawą oczywistą. Na sposób, rodzaj i bogactwo tych powiązań decydujący wpływ ma wyposażenie pracowni dydaktycznej, możliwości lokalne (za

bytki, muzea), a także nauczycielska koncepcja edukacji. Na podstawie tych elementów uczący winien, biorąc pod uwagę wiodącą rolę podręcznika (tekstu), we własnym zakresie podjąć próbę jego „obudowy dydaktycznej”. Na elementy tej obudowy składają się poglądowe pomoce dydaktyczne (obrazy, albumy, modele), środki symboliczne (mapy, atlasy, schematy, wykresy oraz pomoce audiowizualne/przezroczka, fazo- i oligramy, nagrania magnetofonowe i magnetowidowe, programy komputerowe). Praktyczna bowiem realizacja treści wielostronnego kształcenia pociąga za sobą konieczność stosowania różnych środków dydaktycznych, a także metod i form organizacyjnych procesu dydaktycznego. Szczególne miejsce we wspomnianym modelu edukacji zajmują tzw. lekcje otwarte.

Celem niniejszego tekstu jest przedstawienie niektórych problemów związanych z prowadzeniem tego typu zajęć z wiedzy o Polsce i jej kulturze dla młodzieży polskiej ze Wschodu, studiującej na roku zerowym.

Podstawowe wiadomości w tym zakresie zdobywa ona na zajęciach z poszczególnych przedmiotów. W ośrodku lubelskim od wielu lat prowadzimy ze słuchaczami roku zerowego osobne zajęcia z wiedzy o Polsce i jej kulturze. Ich program jest tak pomyślany, by uzupełniał i pogłębiał wiedzę zdobytą np. na zajęciach z języka polskiego czy historii, by pozwalał poznać przeszłość kulturalną Polski, ale także jej aktualne problemy społeczne i polityczne, by informował o najważniejszych wydarzeniach w dziedzinie kultury i sztuki. Zajęcia odbywają się w soboty, a więc w dni wolne od innych zajęć dydaktycznych. Pozwala to między innymi na uatrakcyjnienie metod i form nauczania, a przede wszystkim na przeniesienie procesu dydaktycznego poza mury uczelni. „Lekcje otwarte” bowiem, czyli bliższe i dalsze wycieczki, spotkania z ciekawymi ludźmi, udział w różnego rodzaju imprezach kulturalnych, mają niepowtarzalne walory kształcące i stanowią bardzo ważny element tzw. nauczania bezpośredniego, polegającego na kontakcie ucznia z przedmiotem poznania. Taka forma prowadzenia zajęć wspomaga aktywność poznawczą, rozwija zainteresowania, ułatwia rozumienie przeszłości i jej związków z teraźniejszością, ułatwia szukanie własnej tożsamości historycznej i znalezienie swego miejsca we współczesnym świecie. Sprzyja także – co jest bardzo istotne – kształtowaniu określonych umiejętności i nawyków. Dotyczy to przede wszystkim wyrabiania właściwego stosunku do zabytków kultury i przeszłości w ogóle oraz nawyku konsumpcji dóbr szeroko rozumianej kultury.

Znaczenie rozwijania tego typu postawy dla kształtowania wszechstronnej osobowości młodego człowieka nie wymaga szerszego uzasadnienia. Program zajęć jest dostosowany do potrzeb, zainteresowań i możliwości danego rocznika studentów. Sporo miejsca poświęcamy

w nim na zapoznanie naszych słuchaczy z przeszłością i teraźniejszością Lublina i Lubelszczyzny. Staramy się przy tym tak ustalać trasy i wyznaczać miejsca oraz zabytki, które chcemy pokazać, by podkreślić wielokulturowość i wielowyznaniowość tego regionu, by ukazać to, co dla niego niepowtarzalne, charakterystyczne, a także pamiątki po wydarzeniach historycznych czy zjawiskach kulturowych o znaczeniu krajoznawczym, mogące służyć egzemplifikacji dziejów polskich. W regionie lubelskim, leżącym w przeszłości na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych, kulturowych i wojennych, napotkać wszak można zabytki reprezentujące wszystkie style występujące w polskiej architekturze, począwszy od XI wieku. Odślaniają one krajowe i regionalne dziedzictwo kulturalne, a także wpływy sztuki zachodnio- i wschodnioeuropejskiej. Poznanie najstarszych dziejów Lubelszczyzny umożliwia szlak architektury obronnej: średniowiecznych grodzisk, gotyckich i renesansowych zamków, potężnych twierdz, które broniły wschodnich ziem państwa polskiego przed najazdami Litwinów, Rusinów, Tatarów, Kozaków i Szwedów.

Wielowiekowe i pokojowe współistnienie różnych kultur i religii uwiadaczniają zachowane liczne obiekty sakralne, nierzadko stojące blisko siebie kościoły, cerkwie, bożnice. Ważną spuścizną polskiego dziedzictwa kulturowego stanowią pałace i dwory, których budowniczość nawiązywała często do najlepszych wzorów architektury europejskiej. W regionie można natrafić również na tradycyjną wiejską zabudowę, umożliwiającą poznanie osiągnięć budowlanych naszych przodków. Bardziej wartościowe obiekty znalazły się w skansenach, inne pozostały w swoim naturalnym otoczeniu i są pod opieką konserwatora zabytków.

Program wycieczek po Lublinie i Lubelszczyźnie ujmujemy w konkretne bloki tematyczne. Są to między innymi:

- *W średniowiecznym Lublinie*
- *Śladami lubelskich legend i opowieści*
- *Jagiellońskim szlakiem unii lubelskiej*
- *Gotycka architektura Lublina i Lubelszczyzny*
- *Renesans lubelski w architekturze*
- *Lubelskie - ośrodkiem polskiej reformacji*
- *Śladami Żydów lubelskich*
- *Szlakiem architektury cerkiewnej na Lubelszczyźnie*
- *Architektura pałacowa Lublina i Lubelszczyzny*
- *Lubelscy twórcy kultury*
- *Wieś lubelska i jej zwyczaje*

Każda z zaplanowanych przez nas wycieczek podporządkowana jest określonej roli. Z reguły elementy historii regionalnej, poznawane wówczas, służą konkretyzacji zdobytej wcześniej wiedzy ogólnej. Po

omówieniu, np. na zajęciach historii, zagadnień związanych z powstaniem i funkcjonowaniem średniowiecznych miast organizujemy wycieczkę na Stare Miasto, podczas której młodzież ma możliwość bezpośredniego obejrzenia zabudowy przestrzennej miasta lokowanego na prawie niemieckim oraz fragmentów średniowiecznych założeń obronnych. Wycieczka do Muzeum Historycznego umożliwi z kolei zaprezentowanie makiety średniowiecznego Lublina, aktu lokacji miasta, herbu i pieczęci miejskiej, insygniów władz miejskich, czyli wójtów i rajców. Omówienie tematu *Unie Polski z Litwą* ilustruje znakomicie wycieczka jagiellońskim szlakiem unii lubelskiej. Odwiedzamy wówczas miejsca najbardziej związane z tym wydarzeniem, a więc: zamek, gdzie obradował sejm polsko-litewski w 1569 roku i gdzie zaprzysiężony został akt unii, bazylikę oo. dominikanów, do której przybył król Zygmunt August wraz z sygnatariuszami unii i posłami, by po zaprzysiężeniu związku Polski z Litwą uczestniczyć w nabożeństwie dziękczynnym (świadectwem tego wydarzenia jest przechowywany w zbiorach kościelno-klasztornych Krzyż Unii Lubelskiej), kamienicę Lubomelskich na Rynku Starego Miasta, w której mieściła się znana winiarnia, goszcząca posłów podczas pamiętnego sejmu, kościół ss. brygidek – świątynię ufundowaną miastu przez Władysława Jagiełłę, jako *votum* dziękczynne, po zwycięstwie nad Krzyżakami pod Grunwaldem (na ścianie tego kościoła widnieje tablica poświęcona pamięci tego króla z jego popiersiem, ufundowana przez lublinian w 1910 roku). Zwiedzanie miejsc związanych z unią polsko-litewską kończymy pod XIX-wiecznym pomnikiem unii lubelskiej, usytuowanym na placu Litewskim, gdzie stał pierwotny pomnik unii z XVI wieku, wystawiony z inicjatywy ostatniego z Jagiellonów, Zygmunta Augusta. W mieście wielu kultur i religii pomnik ten przypomina, że każda jedność możliwa jest tylko na zasadzie poszanowania odrębności każdego z tworzących ją członów.

Po zapoznaniu młodzieży na zajęciach języka polskiego z legendami i opowieściami dotyczącymi Lublina zwiedzamy najważniejsze miejsca, z którymi są związane, tj. Wieżę Trynitarską, kościół oo. Dominikanów, plac Po Farze, gmach Trybunału Koronnego, kamienicę Złotniczanki na Starym Mieście, oraz oglądamy eksponaty, będące świadectwem owych wydarzeń: zegar z Bramy Krakowskiej, stół z wypaloną „czarcia łąpa”, krzyż z Chrystusem Trybunalskim, „kamień nieszczęścia”.

Bywa również odwrotnie – elementy dziejów regionalnych poznawane w czasie wycieczek są traktowane jako punkt wyjścia omówienia na zajęciach przedmiotowych szerszych zjawisk kulturowych występujących na ziemiach polskich.

Zwiedzenie kościoła oo. Bernardynów w Lublinie posłuży jako wprowadzenie do przedstawienia charakterystycznej odmiany renesansu sto-

sowanego w architekturze sakralnej pierwszej połowy XVII wieku na Lubelszczyźnie, a rozpowszechnionej na obszarze od Grodna po Kalisz w Wielkopolsce. Obejrzenie wystawy zatytułowanej *Było, minęło. Ostatnie stulecie Lubelszczyzny ziemiańskiej* w Muzeum Zamoyskich w położonej niedaleko Lublina Kozłowiec może stać się punktem wyjścia dyskusji na temat kultury materialnej i duchowej ziemiaństwa polskiego. Podobnie – wizyta w Muzeum Wsi Lubelskiej (skansenie) ułatwi omówienie na zajęciach przedmiotowych np. obrzędów wiejskich związanych z kalendarzem polskich świąt w aspekcie lubelskiej, regionalnej tradycji itp. Na podstawie podanych przykładów widać, że forma „lekcji otwartych” może być z powodzeniem stosowana zarówno w celu zapoznania słuchaczy z nowym, nieznanym przez nich zjawiskiem, jak i sprawdzenia zdobytej wiedzy w praktyce, utrwalenia jej i poszerzenia dzięki nowym obserwacjom. Zajęcia te nadają się również do różnego rodzaju ćwiczeń. Studenci mogą np. sporządzać dokumentację rysunkową, fotograficzną lub filmową zwiedzanych zabytków, przeprowadzać wywiady z ciekawymi ludźmi na określone tematy, przygotowywać minireferaty tematycznie związane z zajęciami. Zajęcia mogą też być impulsem do organizowania konkursów, wieczornic, miniwystaw. Przyczyniają się w ten sposób nie tylko do poszerzenia i pogłębienia wiedzy dotyczącej polskiego dziedzictwa kulturowego, ale także do rozbudzania i rozwijania zainteresowań młodych ludzi. Forma „lekcji otwartych” winna być oczywiście stosowana w powiązaniu z innymi metodami dydaktycznymi oraz z zastosowaniem różnego rodzaju środków dydaktycznych. Nowoczesna technika, środki masowego przekazu stworzyły wiele źródeł informacji przydatnych we współczesnej pedagogice. Oczywiście, środki te oddziałują na młodego człowieka wspólnie, ale nie w ten sam sposób i nie z tymi samymi efektami. Zasadnicza różnica leży w podziale zadań, przy czym każdy ze środków nauczania i każde źródło informacji stanowi jeden z czynników edukacji. Nie ma bowiem środków dydaktycznych ważnych i nieważnych, skutecznych i nieskutecznych, ale są takie, które w określonej sytuacji, przy uwzględnieniu tematyki, celów zajęć oraz możliwości poznawczych młodzieży, nadają się lepiej od innych do rozwiązywania konkretnych problemów. Natomiast podstawą do tworzenia powiązań między poszczególnymi środkami dydaktycznymi będą ich funkcje w procesie nauczania i uczenia się.

Zajęcia typu „lekcja otwarta” dają możliwość stosowania różnych metod nauczania (wykładu, rozmowy nauczającej, pogadanki) oraz korzystania z różnego rodzaju pomocy dydaktycznych. W przekazywaniu wiedzy o Polsce i jej kulturze mają niezaprzeczalnie duże znaczenie. Pozwalają bowiem na bezpośredni kontakt z przedmiotem poznania, pozwalają dostrzec te jego elementy, których nie oddaje nawet najlepší

wykonana fotografia czy najlepszy program komputerowy, np. tylko zwiędzając zabytki architektury, można zobaczyć materiał, z którego zostały wykonane. Doświadczenia wyniesione z wieloletniej praktyki stosowania tego typu formy pracy z młodzieżą polską ze Wschodu pozwalają stwierdzić, że znacznie ułatwia i przyspiesza ona proces poznawania kultury polskiej i jej dziedzictwa. Umożliwia szybsze i głębsze dostrzeganie związków i odrębności między kulturą i tradycją polską a kulturą i tradycją kraju zamieszkania naszych studentów, co w konsekwencji ma niemały wpływ na przełamywanie barier narodowościowych i kulturowych.

Wzajemne uczenie się historii, kultury, tradycji i zwyczajów ułatwia bowiem lepsze i pełniejsze poznanie się narodów, uczy szacunku do nich, pomaga obiektywniej oceniać swoją odmienność przy jednoczesnym dostrzeganiu podobieństwa, pomaga kształtować postawy otwarte, tolerancyjne zarówno w odniesieniu do przeszłości historycznej, jak i wobec problemów współczesnego świata. Jest to niezmiernie ważne także z tego względu, iż właśnie temu pokoleniu przypadnie główna rola w budowaniu wspólnej Europy i wspólnego świata. Posiadana wiedza z zakresu dziejów i aktualnego stanu kultury pełnić będzie funkcję swego rodzaju pomostu w rozumieniu aspiracji narodów i państw, a w tym i Polski, w dążeniu do tej wspólnoty.